BEYŞEHİR GÖLÜ VE

ÇEVRESİNDE HASIR DOKUMACILIĞI

Zuhal TÜRKTAŞ [1]

ÖZET

Maddi kültür öğeleri, toplumların gelişmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede geleneksel dokumacılık içerisinde bitkisel dokumacılık, hammaddenin bulunduğu bölgelerde toplumun ihtiyaçlarından doğan, üretime yönelik faaliyetler olarak düşünülebilir. Hasır dokumalar, durgun su kaynaklarının bulunduğu bataklık bölgelerde bitkisel hammaddelerin yetişmesine bağlı olarak üretilmektedir. Son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle farklı alanlardaki iş gücü açığı hasır dokuma sanatını geçim kaynağı olmaktan uzaklaştırmıştır. Yapılan hasır dokumalara alternatif ürünlerin ortaya çıkması ve pazarlama sıkıntısı bu el sanatının kaybolmasında etken olmuştur. Bu çalışmada Konya ili Beyşehir ilçesi sınırlarında kalan ve Türkiye'nin üçüncü büyük gölü sıfatını taşıyan Beyşehir gölü etrafında yetişen bataklık hammaddelerinin yetişme koşulları, değerlendirilme biçimleri ve bu kapsamda hasır dokumacılık ile ilgili verilere ulaşılmıştır. Ayrıca üretilen hasır dokumaların hammadde, teknik, desen ve üretim biçimleri ile kullanım alanları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasır dokuma, Beyşehir, Bitkisel hammadde.

[1] Doç. Dr.Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Konya Türkiye
zbezirci(at)gmail.com 05332621838

WICKER WEAVING IN BEYŞEHİR LAKE AND AROUND

ABSTRACT

Material culture items have great importance in the development of societies. In this context, plant weaving in traditional weaving can be considered as the activities oriented to the production arising from the needs of the community in the area of raw materials. Mat weavings are manufactured in the regions depending on the upbringing of herbal raw materials at stagnant swampy water resources. In recent years, a shortage of labor in different fields of technology in the art of weaving wire mesh is isolated from a source of livelihood. Woven wire mesh made to the emergence of the shortage of alternative products and marketing has been a factor in the disappearance of this craft.In this study, it is aimed to access to the growing conditions of swamp raw materials, evaluation forms, and within this scope, data related to mat weaving in the border of Konya province, Beyşehir district, the third largest lake in Turkey. Furthermore, the weave of the mesh is also generated for raw material, technical, design and production with information about the use of modes will be given.

Keywords: Mat weaving, Beyşehir, Plant raw material

1.GİRİŞ

Anadolu'da bitkisel dokumacılık, çok eski tarihlerden beri sürdürülen bir el sanatıdır. Tarihi veriler incelendiğinde, geleneksel el dokumacılığından daha önce geliştiği bilinen bitkisel hammaddeler ile hasır dokuma işlemi, özellikle su kaynaklarına yakın yerleşimlerde sürdürülmüş ve günlük ihtiyaçların temininde kullanılmıştır (Arlı,1990:36). Bitkisel dokumacılık özellikle sulak alanlarda yetişen kofa, bataklık sazı, kargı kamışı ve kültür bitkilerinden buğday, çavdar, arpa saplarının belli bir dokuma tekniği ile yüzey oluşturmak amacıyla değerlendirme işlemi olarak tanımlanabilir (Gürtanın, 1961: 54).

Türklerde hasır dokuma sanatı, hasır otu ile yakından ilgilidir. Hasır sözü Arapçadır ve eski Türk sözlüklerinde görmek mümkün değildir. Selçuklu döneminin başlarında Orta Asya Türkleri hasır yapılan ota "yiken" demektedir. Eski Anadolu kültürüne yakın olan Mısır Türkleri ile Kıpçak Türkleri kültür çevresinde ise hasır için doğrudan doğruya "yigen, yigin, yikin" adları veriliyordu. Anadolu da ise Bor, Konya Ereğlisi ve Isparta'da, bataklıklarda yetişen hasır otlarına ise "koğa" denirdi. Batı Anadolu'da Yalvaç, Urla, Manisa ile Tokat Bor'da ise bu saza "koğalık" adı verilmektedir (Ögel,1991,s:194). Göller Bölgesi'nde bazı yerleşimlerde hasır otu olarak isimlendirilen bataklık sazı, ülkemizde farklı yörelerde "aksaz" ve"kiliz" olarak, kofa ise "koğa", "koğalık" "kov", "puf sazı", "semer otu", "su kamışı" ve "zembil otu" gibi farklı isimlerle anılmaktadır (Baytop,1997: 130).

Arlı (1990), el sanatlarını hammaddelerine göre sınıflandırmıştır. Bunlardan biri hammadde olarak ince dallar- saplar ve ağaç şeritleri işleyen el sanatlarıdır. Bitkisel dokumacılık ise kullanılan hammaddeler açısından bu grupta yer almaktadır.

Göller Bölgesi'nde bulunan göller ve çevre bataklıklardan elde edilen bitkisel hammaddeler, yöre halkının ihtiyaçlarının karşılanması ve ekonomik katkı sağlamak amacıyla çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir. Yörede hasır dokuma, iş gücü açığını giderdiği ve gelir kaynağı sağladığı için önemlidir. Günlük hayatta çok pratik, kışın sıcak, yazın serin tutan, sık, sık yıkanması mümkün; sağlık için yararlı, insan bedeninden ağrı ve stresi kolayca çekebilen hasırların, üretim maliyeti çok düşüktür ve ekonomik açıdan faydalı bir üretim alanıdır. Hasır, dürülerek ve yuvarlanarak kaldırıldığı için kullanılması kolaydır. Halıların altında, duvar ve tavanda kullanılırken, rutubet geçirmemesi, havayı tutması, ucuz ve kolay bir dokuma şekli olması nedeniyle asırlardır kullanılmaktadır (Bezirci Türktaş, 2008:45). Ancak, gelişen teknolojik yenilikler, hasır dokumaya karşı olan ilginin azalmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada, her yıl azalan şekilde devam eden hasır dokumacılık faaliyetlerini tanımlamak, yöredeki hammaddelerin kullanım alanlarını saptamak ve var olan işgücünü doğru kullanarak geçim kaynağına katkı sağlamak amacı güdülmüştür.

Çalışma Beyşehir gölü çevresindeki yerleşimler ile sınırlıdır. Örneklemi oluşturan yöreler ise göl kaynaklı hammaddeleri çeşitli şekillerde değerlendiren Beyşehir İlçesi Yeşildağ kasabası, Hüyük ilçesi merkez ve Mutlu köyü ile sınırlandırılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırmanın materyalini Beyşehir gölü çevresindeki bataklık alanlarda bulunan bitkisel hammaddeler ve Beyşehir ilçesi Yeşildağ kasabası ile Hüyük ilçesi Mutlu köyünde bu hammaddeler kullanılarak üretilen hasır dokumalar oluşturmaktadır. Yörede hammaddenin, özellikleri doğrultusunda bazen dokuma ürünlerinin yapımında kullanılırken, bazen de yalıtım malzemesi olarak kullanıldığı görülmüştür. Elde edilen bu materyaller, çeşitli açılardan incelenirken ayrıca bitkisel dokuma ve dokumada kullanılan hammaddeler ile ilgili literatür taranmış, elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Araştırma konusu olan bitkisel dokumalar ile ilgili kaynak kişilerden, yerel yönetimlerden ve devlet kuruluşlarından bilgi alınmıştır. Kaynak kişilerle mülakat yapılmış ve konu ile ilgili yayınlanmış olan kaynaklar değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili dokumalar ise tezgâh üzerinde ve yerinde tespit edilerek incelenmiş, ürünlerin ölçümlerinde çelik metre kullanılmıştır. Teknik, desen ve renk özellikleri ise subjektif değerlendirme yöntemi ile tespit edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Beyşehir Gölü'nün Fiziksel Ve Coğrafi Özellikleri

Konya ili'nin batısında Konya-Isparta sınırları üzerinde yer alan Beyşehir gölü, 651 kilometrekarelik alanıyla Türkiye'nin 3. büyük gölüdür. Çevresi 220 km olan gölün en derin yeri 8 metre, deniz seviyesinden yüksekliği ise 1124 metredir. Gölün etrafı dağlarla çevrilmiş olup özellikle batı kıyıları dik kayalıklarla kaplıdır. Kalker tabakaları arasında kalan gölü besleyen kaynak, kendisine dökülen sulardan çok yer altı sularından oluşmaktadır.

Gölün suyu tatlı olmakla birlikte içinde 23 tane ada bulunmaktadır. Adalar gölün batı kıyısı yakınlarında güneye doğru zincirlenerek iner. Aynı zamanda göl Türkiye'nin en önemli milli parklarından biridir. Milli park alanı içerisinde aynı anda su sporları, dağ sporları ve av sporları yapma imkânları vardır (Konyalı,1991:36). Su ürünleri açısından ekonomik değeri yüksek olan göl ornitolojik bakımdan önemli bir kuş üreme, barınma, beslenme ve konaklama merkezidir. Bu yönü ile de turizm açısından önem taşımaktadır.

3.2. Beyşehir Gölü Kenarındaki Yerleşimler, Yerleşimlerin Sosyo-Ekonomik Durumu ve Geçim Kaynakları

Beyşehir gölü ve çevresinde yer alan yerleşimlerde halk, uzun yıllardır göl kaynaklı geçim kaynaklarından çeşitli amaçlarla faydalanmıştır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve değişen yaşam koşulları bu geçim kaynaklarını oldukça etkilemiştir.

Geçmiş yıllarda okuma oranının oldukça düşük olduğu Beyşehir'de son yıllarda bu oran yükselmiş, ilçe ve çevresi daha kentsel bir dokuya kavuşmuştur. Bu faktörler de daha önceki yıllarda mevcut olan geçim kaynaklarını değiştirmiş, göl kaynaklı geçim kaynakları

yerini farklı uğraşlara bırakmıştır. Bugün meyve sebze ekiciliği (ziraat) ve az miktarda hayvancılığın yanında eskiye oranla az da olsa balıkçılık da geçim kaynakları arasında sayılabilmektedir. Ayrıca göl kaynaklı tek geçim kaynağı balıkçılık değildir. Göl ve çevresinde göl kaynaklı hammaddelerin değerlendirilmesi sonucu bütçeye katkıda bulunan aileler bulunmaktadır.

Beyşehir gölü ve etrafında yer alan yerleşimlerden özellikle Yeşildağ kasabası bitkisel dokumacılık açısından Konya ili çevresinde önemli bir merkez durumundadır. Gerek Beyşehir gölüne olan yakınlığı gerekse halkın geleneksel olarak yüzyıllardır bu sanat ile uğraşıyor olması ve yaşayan halkın oluşturduğu kültür doğrultusunda bu sanat ürünü eserlerin kullanım alanı bulması ve onlara duyulan ihtiyaç bu yöreyi hasır dokumacılığının önemli bir merkezi durumuna getirmiştir.

Beyşehir gölü etrafında kurulan diğer köy ve yerleşimlerde ise geleneksel el sanatları yıllardan beri yapıldığı halde yerleşimlerin kültürleri itibariyle hasır dokumacılığı yapılmamaktadır. Oysa gerekli hammaddenin kolaylıkla sağlanabilmesi, boş iş gücünün bulunması bu el sanatının yapılmasını olumlu yönde etkileyen faktörlerdendir. Ancak Beyşehir gölü çevresinde bulunan tüm yerleşimlerde durum böyle iken, Yeşildağ'a oldukça uzak bir yerleşim olan Hüyük ilçesinin Mutlu köyü'nde geleneksel olarak hasır dokumacılığı yapılmaktadır. Beyşehir'e sınır bir ilçe olan Hüyük, Beyşehir gölünün kuzeydoğusunda yer almaktadır. Daha önceleri Beyşehir'e bağlı olan Mutlu köyü, Hüyük'ün yakın tarihte ilçe olmasından sonra Hüyük'e bağlanmıştır. Köy, ilçe merkezine 3 km uzaklıkta, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan yaklaşık 5000 nüfuslu bir yerleşimdir. Mutlu köyü çevre yerleşimler arasında bitkisel dokuma geçmişi en eski olan yöredir. Ancak günümüzde azalan taleplerden dolayı üretim nerdeyse yok denecek kadar azalmıştır. Eski tarihlerde Mutlu köyü için önemli bir geçim kaynağı olan hasır dokumacılığı bugün aynı özelliğini korumamaktadır.

3.3. Göl Kaynaklı Hammaddeler

Bitkisel örücülük kapsamında incelenen otsu bitkiler sınıfında yer alan bataklık sazı, kargı kamışı ve kofa, hasır dokumacılığında hammadde olarak kullanılmaktadır. Durgun su kaynaklarında ve bataklıklarda bulunan bu bitkiler, yörede kendiliğinden yetişmektedir. Hammaddenin üretici tarafından ekim yoluyla özel olarak yetiştirilmesi söz konusu değildir. Kullanılan hammaddelerin hepsinde ortak özellik, dokumacılıkta doğrudan gövdelerinin kullanılıyor olmasıdır. Hammaddelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.3.1. Bataklık Sazı (Typha angustifolia): Beyşehir gölü etrafındaki yerleşimlerde ağustos ayında biçilen sazlar çeşitli işlemlerden geçirilerek hasır yer yaygısı üretiminde sıklıkla kullanılır. Sazlık ismi verilen su kaynakları etrafından toplanan hammadde, çeşitli işlemlerden geçirilerek kullanılmaya hazır hale getirilir (Şekil 1).

Şekil 1 Bataklık Sazı (Typha Angustifolia)

Yörede bataklık sazı, kaliteli yer yaygıları olan ev hasırlarının üretiminde kullanılır. Bataklık sazından üretilen yer yaygıları, yaklaşık 25 yıl dayanıklılık gösteren ürünlerdir. Bu nedenle hammadde çok tercih edilmektedir. Yeşildağ'ın dışında Mutlu köyünde de en çok kullanılan bataklık hammaddesi, bataklık sazıdır. Mutlu köyünde bataklık sazı ve yapay rafya kullanılarak sahilde kullanılmak üzere tasarlanmış yer yaygıları yapılması söz konusudur.

3.3.2. Kargı Kamışı (Arundo donax): Türkiye'de özellikle Akdeniz ikliminin etkisinde olan yerlerde, çay ve göl kenarlarında, bataklıklarda, derelerde ve nemli yerlerde yetişen bitki, Yeşildağ'da sağlam, dayanıklı ve kaba bir hammadde olmasından dolayı balık tuzağı olarak kullanılan ürünlerin yapımında kullanılmaktadır. Mutlu köyünde kullanımı oldukça sınırlıdır.

3.3.3. Kofa (Juncus glaucus): Otsu bir bitki olan kofa Türkiye'de birçok yerde dere ve su kenarlarında yetiştirilir. Genel olarak demet bağlamak için kullanılan hammadde, Yeşildağ yöresinde ince yer yaygılarının yapımında kullanılmakta, Mutlu köyünde hiç kullanılmamaktadır.

3.4. Hammaddelerin Kullanılır Hale Getirilme Süreçleri

3.4.1. Hasat

Hammadde özsu dolaşımının durduğu sonbahar aylarında biçilir. Yörede Ağustos ayında biçilen hammadde, demetler halinde bağlanarak damlara yığılır. Dam kuru ve dış etkilere karşı korunaklı bir yer olduğu için tercih edilmektedir. Yaş haldeki sazlar yaklaşık bir ay kurutulur. Kuruyan hammaddeler üretim yapılacağı zaman istenildiği kadar alınarak çeşitli işlemlerden geçirilir.

3.4.2. Dövme

Kuruyan hammaddeler hafif nemlendirilerek demetler halinde dövülür. Bu işlem ahşaptan yapılmış özel tokmaklar yardımıyla yapılır (Şekil 2). Dövülen hammaddenin kabukları yumuşayarak özü ortaya çıkar.

3.4.3. Öz Alma

Dövme işlemi ile kabuğundan ayrılmayan öz kısmı dokuyucu tarafından küçük el aletleri yardımıyla ya da el ile birbirinden ayrılır. Bu işleme öz alma işlemi denir. Bazı yörelerde öz alma aracı ile yapılan bu işlem, Yeşildağ'da araçsız olarak el ile yapılır. Bu işleme yörede "kabuk soyma işlemi" de denir (Şekil 3).

Şekil 2 Dövme İşlemi

Şekil 3 Öz Alma İşlemi

3.4.4. Tarama

Özü alınmış hammaddenin dış kabuk kısımları atkı olarak kullanılmaktadır. Bu amaçla nemlendirilen kabuklar uzun şeritler elde edilmek üzere tarama işleminden geçirilir. Buna "taraklama" denir. Bu işlem ahşaptan özel olarak tasarlanmış araç yardımıyla yapılır. Özel tarağın çivileri yardımıyla taranan kabuklar eşit kalınlıklarda birbirinden ayrılarak şeritler oluştururlar. Bu haldeki şeritler atkı olmak üzere dokumaya hazır hale gelmiştir (Şekil 4).

Şekil 4 Tarama İşlemi

3.5. Çözgü Hazırlama

Özü alınan hammaddelerin kabukları atkı olmak üzere ayrıldıktan sonra alınan özler, çeşitli biçimlerde (üzerlerine su serperek ya da fıskiye yardımı ile) nemlendirilir. Yörede dokumaların sağlam olması için çözgü malzemesi eğrilerek kullanılır. Çözgü eğirme işlemi dokumayı yapan genç nüfus tarafından değil, bu işlemi yıllardan beri ustalıkla yapan yaşlı kadınlar tarafından yapılmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5 Çözgü Bükme İşlemi

Belli oranda nemlendirilen sazların özleri elde özel bir teknik vasıtasıyla bükülerek hazırlanmaktadır. Böylece daha sağlam, kalın ve dayanıklı bir çözgü malzemesi elde edilmektedir. Hazırlanan çözgüler 50-60 m. uzunluğunda büyük yumaklar halinde saklanmakta ve gerektiğinde tezgaha gerilerek kullanılmaktadır. Bükülerek hazırlanan çözgü, istenilen ölçülerde çakılmış kazıklara tutturulan silindir çubuklardan ve taraktan geçirilerek bağlanır.

3.6. Kullanılan Araçlar

3.6.1. Tezgâh

Beyşehir'de hasır dokumacılığında kurulup - bozulabilen ahşap yer tezgâhları kullanılmaktadır. Göl ve çevresinde yaz aylarında hasır dokunmaktadır. Tezgâhlar yazın evlerin bahçesine ya da çevrede bulunan çok amaçlı kapalı mekânlara kurulmaktadır. Kış aylarında bozularak yakacak olarak değerlendirilen tezgâh parçaları yaz başında yeniden kurularak dokuma işlemi devam etmektedir.

Mutlu köyünde ise dikey el tezgâhları kullanılmaktadır. Tezgâh açılıp kapanabilen özellikte olduğundan dokuma yapılmayacak zamanlarda kaldırılabilmektedir. Dokumanın leventlere sarılmasını sağlayan sisteme sahip olan bu tezgâhlarda genellikle rafya çözgü kullanılmaktadır. Bu tezgâhlara yörede "tak-tak tezgâhı" denilmektedir (Şekil 6). Her iki tezgâhta da olması gereken önemli bir parça ise taraktır. Azerbaycan' da tarak "paral" şeklinde ifade edilmektedir (Aliyeva,1999:5). Tarağın genişliği ne kadarsa dokumanın genişliği o kadar olmaktadır. Tarakların üzerinde belli aralıklardaki deliklerden çözgülük hammadde geçirilmektedir. Hasır dokumalar çoğunlukla 100 X 300 cm veya eni daha geniş 110 X 300 cm olabilmektedir. Bu boyutlar dokuma yapılan tezgâhların en uzunluğu göz önünde tutularak belirlenmektedir. Genel olarak incelendiğinde tezgâh boyutlarının yaklaşık olarak 120 X 300 cm olduğu görülmüştür (Şekil 7-8).

Şekil 6 Tak- Tak tezgâhı **Şekil 7 Tezgâhın Kurulması** **Şekil 8 Dokumaya Başlanması**

3.6.2. Basit El Araçları

3.6.2.1. Orak

Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aracıdır. "Hasır otu" olarak tabir edilen bataklık sazı ve kargı kamışı, yöredeki erkekler tarafından bataklığın içine girerek orak yardımıyla biçilmektedir.

3.6.2.2. Bıçak

Keskin kısmı sayesinde kesici olarak kullanılabilen bir alettir. Bıçak kesici uç ve sap olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Hasır dokuma yapılırken yandaki saçakları kesmek için kullanılmaktadır.

3.7. Kullanılan Dokuma Tekniği

Beyşehir'de hasır dokuma, bezayağı tekniği kullanılarak yapılmaktadır. Dokuyucu tezgâhın yakınına kullanacağı kadar hammadde getirmekte, ıslatıp çözgülerin bir altından bir üstünden geçirerek (bez ayağı) dokumaya devam etmektedir (Şekil 9).

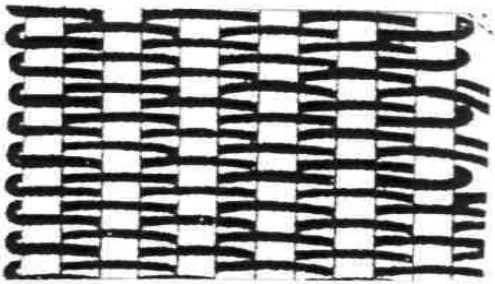

Şekil 9 Bezayağı Dokuma (Bezirci, 2007:sayfa no:34)

Hasır dokuması bitince yanda kalan sap uzunlukları kesilerek çözgü uçları bağlanmaktadır. Dokumanın ön ve arka yüzeyindeki fazlalıklar temizlenmektedir.

Beyşehir gölü ve çevresindeki yerleşimlerde özellikle bitkisel dokumacılığın yoğun yapıldığı yerleşimlerden biri olan Yeşildağ beldesi'nde üretilen bitkisel dokumaların bazıları dışında teknik ve desen özellikleri birbirinin aynıdır. Bezayağı dokuma tekniğinin esas alındığı ürünler genellikle düz yer yaygıları olarak dokunan ürünlerdir. Ancak özel kullanım amaçları olan balık ağları farklı teknik özellik içermektedir. Dokumanın çeşidine göre atkı sıklıkları değişmekte, bu aralık ev ayıracı olarak kullanılacak olanlarda 10 cm ye kadar ulaşmaktadır.

Bu teknik farklılıklar kullanılacak malzeme çeşitlerinin özelliklerine göre de şekillenmektedir. Balık ağları ise hem malzeme hem de buna bağlı olarak teknik özellik bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Belli aralıklarla kenetleme sisteminin kullanıldığı dokumalarda teknik, kullanım amacına göre belirlenmiştir.

Dokumaların desen özellikleri yine kullanım amaçlarına ve kullanılan malzemenin özelliğine göre belirlenmektedir. Günlük yaşamda özellikle yer yaygısı olarak kullanılan dokumalar çoğunlukla desen içermektedir. Ancak yörede geleneksel bir özellik taşıyan yöreme ve çeyizlik olarak üretilen dokumaların tümü desenli olarak dokunmuştur. Yöreme bu açıdan diğer dokumalar içinde bir özellik oluşturmaktadır. Yörede "ilemete" olarak bilinen seccadeler ise yöremeye benzer biçimde desenli olarak dokunmaktadır. Desenli dokumaların tümünde cicim tekniğinde atlamalar ile oluşturulmuş baklava desenleri ve damalar kullanılmıştır.

Mutlu köyü'nde Yeşildağ yöresinden farklı bir teknik ve tezgâhta dokunan dokumalar ise tamamen desensiz olarak üretilmiştir. Çözgü olarak suni rafya kullanılan ürünler bir alt bir üst atlama tekniğinde dokunmuş, bu biçimde çözgülerin aralardan görünmesi de dokuma için bir özellik oluşturmuştur.

Ayrıca Gölkaşı köyü yakınlarındaki Amil US atölyesinde ihtiyaca göre sipariş alınmak kaydıyla telli boyra tekniğinde dokumalar yapılmakta, teknik olarak kenetleme sistemi kullanılmaktadır. Telli boyra dokuma tezgâhlarında üretilen dokumalar belli aralıklarda dikey tezgâha geçirilmiş olan kargı kamışlarının tel yardımıyla kenetlenmesi esasına dayanmaktadır.

3.8. Desen Özelliği

Hasır dokumalar bezayağı tekniği ile dokunurken bazen iki alttan iki üstten atlamalar yapılarak desen oluşturulmak istenmektedir. Tekniğin uygulanması ile oluşan bu desenlerin yanında çözgü tellerinin sağa ya da sola kaydırılması ile oluşan desenler de kullanılmıştır. Ayrıca boyanmış hammaddeler kullanılarak desenlendirme yapılmaktayken son yıllarda desenli hasır dokunuşu zahmetli olduğundan dokunmamaktadır. Bazı örneklerde sarı ve yeşil tonlarına boyanmış bataklık sazları kullanılarak şeritler halinde dokuma yapıldığı ve böylelikle dokumalara desen özelliği kazandırıldığı görülmüştür.

3.9. Yapılan Ürün Çeşitleri ve Kullanıldığı Yerler

Yeşildağ kasabası'nda bitkisel kaynaklı hammaddelerden üretilen dokumalar, kullanılan hammadde ve kullanılacağı yere göre çeşitlilik göstermektedir. Hammaddenin sağlam ya da ikinci kalite olması, rengi, uzunluğu, yapılacak ürünün kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle yapılacak eser çeşidine göre hammadde seçilmektedir. Yörede yaşam tarzına uygun olarak yaşanan mekânların zeminlerini kaplamak üzere üretimin büyük bölümü kullanılmaktadır. Daha özel şartlarda, özellikle desenli olarak üretilen çeyiz ürünleri ise her evde bulunmaktadır. Hasır dokumalar, kullanıldıkları yerlere göre şöyle isimlenmektedir.

3.9.1. Yer Çulu

Özellikle evin dışında bulunan mutfak ve ardiye gibi bölümlerin zeminlerinde kullanılmak üzere dokunan yer sergileri bataklık sazı kullanılarak üretilmektedir. "Yer hasırı" olarak isimlendirilen bu yaygılar oldukça büyük ebatlarda, kullanılacak mekânların zeminlerini tüm olarak kaplamak üzere yapılmaktadır. Ayrıca kapı önlerinde oturmak üzere ya da benzer amaçlar ile kullanılmak üzere üretilmiş ve yer çulu olarak bilinen sergiler de mevcuttur. Çok amaçlı biçimde dokunan sergiler yörede dam örtüsü olarak ta kullanılmaktadır. Bu ürünlerin boyutları çeşitlilik göstermektedir. Daha çok diğerlerinin yapımından arta kalan kalitesiz ve kısa hammaddeler kullanılmaktadır. Hasır dokumaların büyük çoğunluğu desensiz olarak dokunmakta, bezayağı kilim dokuma tekniği kullanılmaktadır.

3.9.2. Ev Sergisi

Yörede ev içinde halıların altına serilmek üzere dokunan ürünler "ev sergisi" olarak isimlendirilmektedir. Evlerde odaların düzgün olmayan zeminlerinde halı ile zemin arasında halının tersini korumak amacıyla kullanılan ev sergileri, halı ile aynı boyutlarda

üretilmektedir. Ev sergisi olmak üzere dokunan ürünler için birinci kalitede hammadde kullanılmaktadır. Ev içinde kullanılacak eserin ters yüzünün de temiz olmasına özellikle dikkat edilmekte, bu nedenle hammaddenin uzunluğunun fazla olması tercih edilmektedir. Çeşitli boyutlarda dokunan ev sergileri, birlikte kullanılacağı halı ölçü alınarak dokunmaktadır. Bazılarında desen özelliği göze çarparken, birçoğu desensiz olarak bezayağı kilim tekniğinde dokunmuştur.

3.9.3. Yöreme

Yörede ev döşemesinde geleneksel olarak kullanılan bir çeşittir. Yöresel ismi ve kullanım amacıyla diğer ürünlerden farklılık göstermektedir. Yöreme, ev döşemesinde kullanılan duvar yastıklarının arkasında, duvar ile yastıklar arasında kullanılır. Kerpiç duvarların yastıkla temasını önleme amacıyla kullanılan yöremelerin boyutları duvar yastıklarının boyutuna uygun 65 cm eninde, ve standart oda uzunluğuna uygun 210 cm boyunda dokunmaktadır. Ürünlerin hepsi cicim tekniğinde baklava desenli olarak dokunmuştur (Şekil 10).

3.9.4. İlemete (Seccade)

Yörede seccade olarak kullanılan ürünlere yöresel olarak “ilemete” denmektedir. Yöremeye benzer olarak desenli dokunan seccadeler 70x110 cm boyutlarındadır. Ulaşılan örneklerin birçoğu desenli olarak dokunmuştur. Cicim tekniğinde baklava desenlerinin görüldüğü dokumalara desen özelliğinden dolayı “göbekli” de denilmektedir. Yörede daha çok günün büyük bölümünün ev dışında geçtiği yaz aylarında namaz kılmak amacı ile kullanılan ilemete, aynı zamanda çeyiz niteliği taşıyan ürünlerden biridir (Şekil 11).

Şekil 10 Yöreme	**Şekil 11 İlemete (seccade)**

Ayrıca Mutlu köyünde dokunan seccadeler bu tiplere göre farklılık göstermektedir. Bu seccaddeler "tak-tak" da denilen seyyar tezgâhlarda ve çözgü hammaddesi olarak suni rafya kullanılarak dokunmaktadır. Seccadeler 100x75 cm boyutlarında ve desensiz olarak dokunmaktadır. Ayrıca bu ürünler, sahilde yer yaygısı gibi muhtelif amaçlarla da kullanılmaktadır.

3.9.5. Balıkçı Ağı

Beyşehir gölü yakınlarında kurulan Yeşildağ Kasabası'nda günümüzde geçim kaynaklarından biri de balıkçılıktır. Halkın %50 sinin balıkçılıkla uğraştığı yörede çeşitli şekillerdeki balık ağları temel ihtiyaçtır. Birbirine paralel biçimde yan yana sıralanmış kargı kamışlarının saz şeritler ile belli bir tekniğe bağlı kalarak birbirine kenetlenmesiyle oluşan ağlar, yörede sıklıkla kullanım alanı bulmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12 Balıkçı Ağı

3.9.6. Kabir Hasırı

Yeşildağ'da eski tarihlerden bu yana halkın gelenek ve görenekleri günlük yaşamda önemli bir rol oynamıştır. Bu gelenekler kapsamında yörede mefta ile birlikte kabire "kabir hasırı" denilen hasır dokumalar yerleştirilmektedir. Kabirde mefta ile toprak arasına

yerleştirilen dokumalar günlük yaşamın her alanında yer bulan hasırların ölen kişi ile öbür dünyaya da götürülmesi amacıyla kullanılmaya başlanmış, daha sonraları topraktan koruyucu bir tabaka olması nedeni ile kullanılmıştır (Bittel,1937:67). Eski Türk topluluklarında da görülen bu geleneğin yörede sadece Yeşildağ'da yaşanması, yörenin hasır dokuma açısından önemini açıkça ortaya koymaktadır. Eski Türk topluluklarında ölü ile birlikte ölen kişinin dünyada değerli bulduğu ve diğer dünyada kullanacağına inandığı çeşitli ev eşyaları, kişisel kullanım eşyaları ile birlikte hasırları da gömülmüştür. Yeşildağ'da bu kullanım amacından dolayı her evde yaşayan insan sayısına göre kabir hasırı bulundurmak vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu konuda yöre halkından alınan bilgiler doğrultusunda, ani vefatlarda hasır bulunmadığı takdirde tekrar verilmek üzere çevre evlerden ödünç hasır alındığı belirlenmiştir. Hiç kimse hasırı olmadan defnedilmemektedir. Böyle bir geleneğin varlığı sayesinde bir ata el sanatı olan hasır dokumacılığı gelecek nesillere aktarılmaya devam edecektir.

Teknik özellik açısından ev hasırı olarak dokunan ürünler ile farklı bir özellik göstermeyen kabir hasırları genellikle 60X150 cm boyutlarında dokunmaktadır. Kilim tekniğinde bezayağı olarak dokunan ürünlerde desen özelliği bulunmamaktadır (Şekil 13).

Şekil 13 Kabir Hasırı

3.9.7. Ev Ayıracı

Yaşam koşullarının zor olduğu Yeşildağ kasabası'nda yaşama alanlarının her amaca uygun olmaması ve zaman, zaman ayrı bölmelere ihtiyaç duyulması ile büyük alanların birbirinden ayrılması söz konusu olmuştur. Bu amaçla istenince bölünebilecek, istenince tek oda haline dönüştürülecek mekânlar oluşturulması gerekmiştir. Bunun için en uygun araç olan hasırlar, diğer örneklerinden biraz farklı olarak yörede dokunmakta ve kullanılmaktadır.

Bu amaç için dokunan hasır ürünler, kullanım amaçları itibari ile yerde dik durma özelliğine sahip olmalıdır. Bu nedenle çözgü olarak sert ve dayanıklı bir malzeme olan kargı kamışı özü, atkı olarak ise kargı kamışı kabukları kullanılır. Diğer ürünlerden farklı olarak atkı aralıkları daha fazla (yaklaşık 10 cm) tutulmaktadır. Teknik olarak bezayağı dokuma tekniği kullanılan dokumalarda herhangi bir desen özelliği görülmemektedir (Şekil 14).

Şekil 14 Ev Ayıracı

3.9.8. Telli Boyra

Gölkaşı köyü yakınlarındaki Amil US atölyesinde ihtiyaca göre sipariş alınmak kaydıyla "telli boyra" tekniğinde dokumalar yapılmaktadır. Turistik eşya üreten atölye, Akşehir yöresine ait olan "boyra dokumacılığı" konusunda da talep geldiği takdirde üretim yapmakta ve ürünlerinin büyük kısımını yurt dışına pazarlamaktadır. Teknik olarak kenetleme sistemi kullanılan telli boyralar, dikey tezgâha geçirilmiş olan kargı kamışlarının tel yardımıyla belli aralıklarla kenetlenmesi esasına dayanmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15 Telli Boyra

3.10. Dokumaların Kullanımı, Pazarlanması, Bugünkü Durumu ve Sağlanan Kazanç

Hasır dokumaların yöredeki kullanımına ek olarak çeşitli amaçlarla dekorasyon ve yalıtım malzemesi olarak kullanıldığı da görülmüştür. Genellikle kilim altlarına serilerek taban döşemesi, bazen duvar kaplaması olarak yaygı şeklinde kullanılan hasır dokumalar, yörede daha önceki yıllarda kurulmuş olan atölyelerde halat yapımında da kullanılmıştır. Ayrıca hasırdan yapılan çanta, sofra örtüsü, zembil ve şişe koruyucuları da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bitki lifleri yerine suni elyaftan da faydalanılmaktadır. Koltuk, tabure, sandalye ve iskemlelerin oturulacak yerlerinde, suni elyaftan yapılan hasır örgüler görülmektedir. Ayrıca yörede bataklık sazı hasır dokuma dışında, bitkisel örücülükte ya da bazı yerlerde hayvanlara yataklık olarak kullanıldığı gibi bahçecilikte de kamışla karışık olarak kulübe yapımında da kullanılmaktadır.

Yeşildağ yöresi'nde hasır dokumalar, özellikle yaz aylarında yöreye ziyarete gelen insanlar tarafından perakende olarak alınmakta, ayrıca talep olduğu takdirde şirketlere toplu satışlar da yapılmaktadır. Bu şekilde pazarlanan dokumalar genellikle kumsalda yer yaygısı olarak kullanılmakta, ayrıca ev dekorasyonunda da kullanım alanı bulmaktadır. Özellikle bahçe dekorlarında hem görsel hem de sergi amaçlı göze çarpmaktadır.

Ayrıca yörede bazı dokuyucuların ihtiyaç fazlası dokumalarını mahallelerde ve Beyşehir'de kurulan haftalık pazarlarda sattıkları bilinmektedir. Yörede özellikle ölümlerde "kabir hasırı" olarak kullanılan hasırlar, ihtiyaç sahiplerince bu pazarlar yoluyla satın alınmaktadır. Bu biçimde hasır dokumacılığı az da olsa geçim kaynağı özelliğini korumaktadır.

Bunların dışında durgun su kaynakları çevresinde kendiliğinden yetişen hammaddeler, talep eden kişilere pazarlanmakta ve yöre ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bu amaçla daha çok kargı kamışı bazı şirketlere toplu olarak pazarlanmakta bunun dışında hammadde için bir pazar bulunmamaktadır. Ayrıca Yeşildağ sınırları dışında Beyşehir gölü doğu kıyısında bulunan bir işletme de hammadde işlenmekte ve gerekli yerlere pazarlanmaktadır. Amil US tarafından yürütülen işletme 1997 yılında kurulmuş ve birçok yurt içi bölge ile yurt dışı pazarlama ile uğraşmaktadır. "Zirve L.T.D. Reed&Beach Materials" isimli şirket, bataklık hammaddelerini kullanarak ülkemize döviz kazandırmaktadır. Hammadde öncelikle Beyşehir gölünden olmak üzere Akşehir gölü, Eber Gölü ve Ereğli sazlıklarından temin edilmektedir. Beyşehir gölünden temin edilen hammaddeler, işletmeye yakın mesafede bulunan Gölkaşı köyü sakinlerince ve çevre köylerden bu işle uğraşanlarca toplanmakta ve işletmeye bağ hesabı göz önünde bulundurularak pazarlanmaktadır. İşletme hammadde alımı ve pazarlamasının yanında bitmiş ürün pazarlaması da yapmaktadır. Bu kapsamda turistik amaçlı bahçe gereksinimleri ve materyalleri üretip pazarlayan firma, üretim aşaması için de iş gücü konusunda çevre köylerden yardım almaktadır. Bu kapsamda büyük boyutlu bahçe gölgelikleri üreten firma, metal ürün iskeletlerini sağladıktan sonra gerekli boşlukları bataklık sazı kullanarak doldurarak eserlerini oluşturmaktadır. Ayrıca yer tezgâhlarında üretilen yer hasırlarının da pazarlamasını yapan şirket, bu ürünlerin temini için dokuyucuya gerekli hammaddeyi ve ürün özelliklerini vermekte ve dokuyucu kendi evinde çalışarak ev ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bu dokumaların fiyatlandırılması metre hesabı ile yapılmaktadır.

Üretilen dokumalar ve işlenmemiş hammadde, işletmeye gelen talepler doğrultusunda pazarlanmaktadır. Yurt içi pazarlamalar nakliye şirketlerince yapılırken yurt dışı pazarlamalar ürünlerin büyüklüğünden dolayı Mersin limanından gemi ile taşınmaktadır. Pazarlama yapılan ülkeler arasında Fransa, Hollanda ve Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri bulunmaktadır. Bu konuda bilgi veren işletme sahibi Amil Us bitkisel dokumacılık hammadde ve dokumaların ıslahı ile Türkiye'de 5000 – 6000 kişinin geçim kaynağı sağladığını ifade etmiştir. Yine Amil US bu konuda yaptığı işi ve çabayı, "çöp ve atık malzeme olarak nitelendirilen hammaddelerden, bir ülke için en gerekli şeyi, dövizi elde ediyoruz" diyerek ifade etmiştir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kültürel değerleri günümüze yansıtan geleneksel sanatlardan biri olan bitkisel dokumaların üretimine, Beyşehir İlçesi'nde Beyşehir gölü ve çevresinde günümüzde de devam edilmektedir. Bu dokumalar yöreye ve ülkeye sanatsal olduğu kadar ekonomik açıdan da yarar sağlamaktadır. Tarım toplumu özelliğini taşıyan ülkemizde sanayileşmenin yeterli olmaması ve tarıma gerekli payın ayrılamaması, işsizliğin giderek artmasına sebep olmuştur. Bu koşullar, köy el sanatlarının önemini daha çok hissettirmektedir. Yörenin coğrafi konumu açısından sulak alan olması, dokumada kullanılan hammadde kaynağına yakın bulunması ve işsizlik gibi sebeplerin, bu el sanatının burada yapılmasına neden olduğu düşünülmektedir. Yörede büyüklerden öğrenilen hasır dokumanın şu anda çok fazla ilgi görmediği, ancak sipariş üzerine dokunduğu görülmektedir.

Çalışmada Beyşehir gölü çevresinde bulunan yerleşimlerden Yeşildağ kasabası ve Mutlu Köyü'nde dokumacılık faaliyetlerinin olduğu görülmüştür. Hasır dokumada çoğunlukla bataklık sazı ve az olarak ta kofa kullanılmaktadır. Üretilen dokumalar geleneksel dokuma tekniklerinden bezayağı tekniği kullanılarak desensiz olarak dokunurken, desenli bazı ürünlere de rastlanmıştır. Mutlu köyünde hasır dokumacılık hammadde benzer olmak kaydıyla Yeşildağ hasır dokumacılığı ile teknik ve ürün özellikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığı bölgelerin birbirine olan uzaklığı ile açıklamak mümkündür. Kullanılan tezgâh özellikleri ise Yeşildağ ve Mutlu köyünde farklı tiptedir. Yine bu durumu bölgelerin birbirine olan uzaklığı ile açıklamak doğru olacaktır. Üretilen eserlere bakıldığında daha çok yer yaygısı ve ev sergisi üretildiği, bunun yanında kullanımının bir inanışa dayandığı kabir hasırlarının da her evde bulunduğu gözlenmiştir. Göle daha yakın bulunan Yeşildağ da balıkçılığın bir meslek olarak sürdürülmesinden dolayı balık ağlarına da çalışmada sıklıkla rastlanmıştır. Ayrıca her evde olamamakla birlikte ilemete (seccade) üretimi ve kullanımı ise Mutlu köyünde yaygındır. Yöremenin ise çeyizlik ürün özelliği taşımasından dolayı çeyiz eşyaları arasında mutlaka yerini aldığı görülmektedir. Dokumaların değerlendirilme biçimleri ise çoğunlukla günlük kullanım ve çeyiz eşyası amaçlı iken bazı evlerde satışı yapılarak aile bütçesine katkı sağladığı görülmüştür.

Hasır dokumacılığının, günümüzde zahmetli fakat ucuza elde edilen hammaddeleri ve tarımsal ürün artıklarını kullanarak iç ve dış pazarlarda alıcı bulan değerli ürünlere dönüştürülebilmesi önemlidir. Son yıllarda hammaddenin ürüne dönüştürülmeden pazarlanması da önemli bir geçim kaynağını oluşturmaktadır. Yöre halkı çeşitli nedenlerle hammaddeyi dokumaya dönüştürememekte, boş iş gücünün değerlendirilmesi ve ekonomiye katkı sağlamak amacıyla hammaddeleri farklı amaçlarla satmaktadır. Bu nedenle kasabada atölye ve işletmeler kurulmuştur ancak sayıları yetersizdir. Son yıllarda hasır dokuma, teknolojinin kurbanı olmakta, kendine yeni pazarlar bulamamaktadır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi geleneksel dokumalar yerine, seri üretim olanağı sağlayan makine ürünlerinin kullanılmasına neden olmuştur. Bu durum toplumsal kültürümüzün değişmesine, üretim sayısının düşmesine ve özgün örneklerin yok olmasına yol açmıştır. Bitkisel dokumaları üretebilecek çalışanlara fırsatlar sunulması bu tür ürünlerin pazar payları açısından önemlidir. Ayrıca yöreye özgü bu dokumaların turistik eşya niteliği kazanarak yöre ekonomisine ve tanıtımına katkı sağlaması beklenmektedir. Benzer bir üretimin sürdürüldüğü Kayseri Sinndelhöyük Kasabası'nda üretilen dokumaların bir kooparatif aracılığı ile pazarlandığı görülmektedir (Şahin,2002:730). Bu yöntem ile atık hammaddeden oluşan ürünler bir kazanca dönüşmekte ve iç ve dış piyasada satılabilmektedir. Yeşildağ Kasabası ve Mutlu köyü ve çevresi için de benzer bir model geliştirilerek elde edilen dokumaların satışı yapılabilmeli ve böylece üretimin devamlığı ile kültürel hafızanın korunması sağlanmalıdır. Bu konuda yerel yönetimlerin desteği ile bazı projelerin yapılması bir öneri olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Aliyeva, Kübra."*Tarih, Gelenek ve Ekonomik Açıdan Azerbaycan'da Hasır Dokuma Sanatı", 2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal,*

Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Kültür Bakanlığı, Hagem Yayınları 281, 1999, s. 3-8.

Arlı, Mustafa. *Köy El Sanatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Yayınları,1990.

Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997. s:130.

Bittel, Kurt. *Prehistorik Dönemde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. İstanbul:1937.

Bezirci, Zuhal. *Göller Bölgesi'nde Bitkisel Dokumacılık ve Üretilen Hasır Dokumaların Bazı Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma. Basılmamış* Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Bezirci Türktaş, Zuhal. *Göller Bölgesi'nde Bitkisel Dokumacılık*, ICANAS, Uluslar arası 38.Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara:2008.

Gürtanın, Neriman. *Türkiye'de Nebati Örücülükte Kullanılan Ham Maddeler ve Bunlardan Yapılan Mamuller ile Bu Ham Maddelerin Selüloz ve Alfa – Selüloz Değerleri Üzerinde Araştırmalar.* Ankara:Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları,1961.

Konyalı İ.Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri İle Beyşehir Tarihi*. Erzurum:1991.

Ögel, Bahaddin. *"Hasır ve Hasırcılık", Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978. s.191-199.

Şahin, Zahide. *Sindelhöyük (Develi) Kasabası'nda Hasır Dokumacılığı Ve Bitkisel Örücülük, Bütün Yönleriyle* I. Develi Bilgi Şöleni 26 -28 Ekim 2002. Kayseri: Develi Belediyesi Kültür Yayınları, 2002, s. 729- 734.

KAYNAK KİŞİLER

Ramazan BAŞOĞLU (Yeşildağ Kasabası, 1966) Beyşehir İlçesi Yeşildağ Kasabası, 15 Ekim 2005

Zehra BAŞOĞLU (Yeşildağ Kasabası, 1972) Beyşehir İlçesi Yeşildağ Kasabası, 17 Aralık 2004

Amil US (Beyşehir, 1958) Hüyük İlçesi 15 Ekim 2005

Emine KOCA (Mutlu Köyü, 1975) Hüyük İlçesi, Mutlu Köyü, 16 Ekim 2005